

לשכת רב הקמפוס

הפקולטה למדעי היהדות

דף שבועי

פרשת ויגש, תשע"ב
מספר 947מאת המרכז ללימודי יסוד ביהדות
ע"ש הלנה ופאול שולמן

סיפורי יוסף כדגם לדורות

גבריאל ח' כהן

על שאלתו המפורסמת של רש"י למה מתחילה התורה בבראשית ולא ב"החֲדָשׁ הַזֶּה לְכֶם" (שמ"ב:ב), שהיא המצווה הראשונה שנצטוו בה ישראל, יש העונים "דרך ארץ קדמה לתורה". ספר בראשית ממחיש את הדרך ארץ של קדמונינו על כל גילוייו, ולכן הוא משמש פתיחה מתאימה לקראת בחירת ישראל ומתן תורה. הליכות החיים של אבותינו (ואימותינו) הם פרקי חינוך לדורות. סיפורי יוסף הם ללא ספק תרומה חשובה ללימוד דרך ארץ ראויה. מהעלילות הדרמטיות בבית יעקב ניתן ללמוד בדרך ייחודית ומרתקת איך על האדם להתמודד עם חולשותיו ולתקן.¹

בתחילת הסיפור בפרשת "וישב" אנו רואים את כל הדמויות הפועלות בחיי יוסף בחולשותיהן. כולם – כל אחד במסגרתו – תורמים להרס משפחת יעקב, הלוא היא בית ישראל. יעקב מעדיף את יוסף בכור רחל על פני אחיו, העדפה גלויה ופוגעת: "וַיִּשְׁאַל אָהֵב אֶת-יוֹסֵף מִכָּל-בָּנָיו כִּי-בֶן-זָקְנִים הוּא לוֹ וְעֲשֵׂה לוֹ כְּתָבֶת פְּסִים" (לז:ג). יחסו המיוחד ליוסף הוא הבסיס לכל המריבות והעוינות בסיפורי יוסף.² יוסף עצמו מפגין גאווה והתנשאות. הוא מביא את דיבתם הרעה של אחיו לאביו, ובשלב מסוים מתפאר במעמדו (אולי גם בעקבות דברי אביו) ומספר את חלומותיו הרומזים בבירור לשלטונו על אחיו.

התגובה של האחים אינה מאחרת לבוא: קנאה ושנאה. כשיוסף מבקר את אחיו בדותן הם מתנכלים לו ורוצים להרגו. רק בזכות ראובן נמנע הרצח, אך בסופו של דבר נמכר הוא לעבד למצרים. אכן, סיפור מלא תסבוכות של משפחה שבניה הורסים בה כל חלקה טובה.

והנה לקראת סוף ספר בראשית ואחרי תהליכים מורכבים מלאי מתח, עושה כל אחד מן המעורבים בסיפורי יוסף תשובה גמורה ופועל בדרך מתוקנת במצבים הדומים לאלה שבהם נכשל.³

* ד"ר גבריאל ח' כהן מרצה במחלקה לתנ"ך באוניברסיטה ובמכון לנדר.

¹ פרשנים וחוקרים רבים עסקו בתיקון בסיפורי יוסף. ראו א' סימון, "יוסף ואחיו – סיפור של השתנות", בקש שלום ורודפהו, ירושלים תשס"ב, עמ' 60-87. במאמרנו נסינו להראות את תהליך התיקון והשיקום אצל כל אחת מהנפשות הפועלות בסיפורי יוסף.

² מתוך העיון בלשון הכתוב ומתוך ההקשר ברור שאין מדובר פה בעיקר על אהבה רגשית, אלא על בחירת יוסף ליורש ליעקב. ישראל (השם הלאומי) אהב ובחר את יוסף מכל בניו כי בן זקונים הוא לו – בן שאליו מתייחסים בימי זקנה כשקובעים יורש (ראו בר' כד:א; כז:א). יעקב עשה ליוסף כתונת פסים, סמל לשלטון ומלכות (שמו"ב יג:יח-יט; יש' כב:כא). את החלומות 'שמר' האב! הם נראים כביטוי נבואי להגשמת התכניות של יעקב.

³ הרמב"ם מציין כתשובה גמורה: "זה שבא לידו דבר שעבר בו ואפשר בידו לעשותו ופרש ולא עשה מפני התשובה לא מיראה ולא מכישלון כח" (הלכות תשובה ב, א).

האחים מבינים שיחסם ליוסף היה פשע. כבר בפגישתם עם יוסף במצרים בעת ביקורם הראשון הם רואים בצרותיהם עונש על התנהגותם ליוסף: "וַיֹּאמְרוּ אִישׁ אֶל-אָחִיו אָבֶל אֲשָׁמִים אֲנַחְנוּ עַל-אָחִינוּ אֲשֶׁר רָאִינוּ צָרַת נַפְשׁוֹ פְּהִתְחַנְּנוּ אֵלֵינוּ וְלֹא שָׁמְעָנוּ עַל-כֵּן בָּאָה אֵלֵינוּ הַצָּרָה הַזֹּאת" (מב: כא).

תשובתם המלאה ניכרת לאחר מכן, כשהם עושים כל שביכולתם להציל את בנימין. בל נשכח שכאן ההיסטוריה חוזרת. שוב מצויים האחים עם בן רחל האהוב במיוחד על אביהם. אך הפעם אין הם מפקירים אותו, אף שיכלו לעשות כן כיוון שכביכול גנב את הגביע המלכותי. תחילה מוכנים כל האחים להיות עבדים עם בנימין: "הֲנֵנוּ עֹבְדִים לְאֲדֹנָי גַם-אֲנַחְנוּ גַם אֲשֶׁר-נִמְצָא הַגְּבִיעַ בְּיָדוֹ" (מד: טז).

בשלב הבא – בפרשתנו – יהודה, נציג האחים ומנהיגם הבלתי מוכתר, מציע עצמו כנאום דרמטי להיות עבד במקום בנימין: "וַיַּעֲתָה יִשָּׁב-נָא עֲבָדְךָ תַּחַת הַנְּעֵר עֲבָד לְאֲדֹנָי וְהַנְּעֵר יַעַל עִם-אָחִיו" (מד: לג). האחים אינם מוכנים בשום אופן לנטוש את בנימין, בן רחל, ולצער את אביהם צער עולם. בזה הם מראים את רצונם לתקן את מעשה המכירה של יוסף.

יוסף מראה בדרכים שונות שאינו נוקם ונוטר לאחיו על מעשה המכירה, אלא הוא מקבל אותם בנדיבות רבה כאורחיו במצרים. יוסף מוכן עכשיו, אחרי שהאחים חזרו בתשובה והפגינו את מסירותם לאביהם, להזדהות וליצור מחדש קשר עם אביו.⁴ בדבריו מנחם יוסף את אחיו בזה: "וַיַּעֲתָה לֹא-אֶתֶם שְׁלַחְתֶּם אֹתִי הִנֵּה כִּי הֵאָלֵהִים" (מה: ח והשוו נ: כ).

חשדם של האחים אחרי מות האב שאולי בכל זאת יוסף שומר להם טינה, ופנייתם אליו בשם אביהם לסלוח להם ולא להענישם מעוררים אצל יוסף כבי של צער: "וַיַּיְבֹּךְ יוֹסֵף בְּדַבְּרָם אֵלָיו" (נ: ז).

מרשים במיוחד **התיקון של יעקב**: מה היה טבעי יותר בשביל יעקב אבי המשפחה מלבחור בסוף ימיו את יוסף ליורשו?! ברור מעל לכל ספק שיוסף הראה יכולת מנהיגות בכל השנים הרבות שבהן פעל במצרים. יוסף ניחן גם במידות טובות וברמה מוסרית גבוהה. שלא כראובן ויהודה שנכשלו בנושאים שבינו לבניה – פרשת בלהה ופרשת תמר – עמד יוסף בגבורה מול ניסיונותיה של אשת פוטיפר לפתות אותו.

והנה ההפתעה: יעקב בחר ביהודה, הבן הרביעי של לאה, להיות מנהיגו של בית יעקב, דהיינו של עם ישראל לדורות.⁵ יעקב הבין שאינו יכול לכפות את רצונו על בניו, ועל כן בחר בדרך שיש בה ניצני דמוקרטיה – יעקב בחר את הבן המקובל על אחיו. אמנם את הנחלה הכפולה המגיעה לבכור מסר יעקב ליוסף: "אֶפְרַיִם וּמְנַשֶּׁה כְּרָאוּבֵן וְשִׁמְעוֹן יְהוּ-לִי" (מח: ה), אך לא את המנהיגות. אותה מסר בלשון פשוטה וברורה ליהודה:⁶ "יְהוּדָה אֶתָּה יוֹדוּךָ אֶחָיֶךָ... לֹא-יִסּוּר שִׁבְט מִיְהוּדָה וּמִחַקֵּק מִבֵּין רְגְלָיו עַד כִּי-יָבֹא [שִׁילָה] שִׁילֹו וְלוֹ יִקְהֶת עַמִּים" (מט: ח-י).

המדרש מרחיב את הדיבור על בחירת יהודה ומשמעותה לדורות (בראשית רבה זח, ו):
אחיק מודים בך, אמך מודה בך אני עצמי מודה לך: אמר ר' שמעון בן יוחאי: יהיו כל אחיך נקראין על שמך אין אדם אומר 'ראובני אנה' 'שמעוני אנה' – אלא יהודי אנה.
אכן, יעקב הכיר בטעותו ותיקן את דרכיו.

סיפורי יוסף הם דוגמה לדורות איך לא להיכנע ליצרם אפלים המכניסים תככים לחיי המשפחה והורסים בית אב יהודי. הם באים ללמדנו שכל אחד חייב לשקוד על תיקון מידותיו ולפעול מתוך אחריות ואהבה לבניין בית ישראל.

⁴ יוסף, שנכשל כשהביא את דיבתם הרעה של אחיו לאביו, נמנע מליצור קשר עם אביו עד שיחזרו אחיו בתשובה גמורה. הוא עשה כן כדי למנוע את הצורך שוב לדבר רעה על אחיו ולהרוס את אחדות המשפחה. כך תיקן גם יוסף בשלמות את מעשיו מימי ילדותו. והשוו: נחמה ליכוביץ, **עיונים בספר בראשית**, ירושלים תשכ"ז, עמ' 328-325.

⁵ אמנם יהודה הוכיח בימי היעדרו של יוסף מנהיגות ראויה, אולם יכולת השלטון של יוסף גלויה משלו. והשוו מאמרי, "מנהיגות בעימות בסיפורי יוסף", **הגות במקרא ד** (בעריכת ע' מנחם), תל אביב תשמ"ד, עמ' 149-129.

⁶ לראובן הבכור היה מגיע "יתר שאת ויתר עז" (בר' מט: ג), אך בגלל חילול יצועי אביו לא היה זכאי אפילו לאחד משניהם, והם התחלקו בין יוסף בכור רחל ליהודה (והשוו דבהי"א ה: א-ב).